

**Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

ОРОНОВСЬКА Лариса Дмитрівна

УДК 373.31:37.036:372.878

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРИЛУЧЕННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ДУХОВНИХ
ЦІННОСТЕЙ НА УРОКАХ МУЗИКИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Терещук Григорій Васильович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ростовський Олександр Якович,
Ніжинський державний педагогічний університет
імені М.Гоголя, декан музичного факультету;
кандидат педагогічних наук, доцент

Гринчук Ірина Павлівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри інструментального виконавства.

Провідна установа: Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, кафедра фортепіанного
виконавства і художньої культури,
Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Захист відбудеться 23 лютого 2006 року о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: зала засідань (каб. № 30), вул. М.Кривоноса, 2, м.Тернопіль, 46027.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул.М.Кривоноса, 2, м.Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 23 січня 2006 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чайка В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті зазначено, що виховання особистостей, які, володіють високою моральністю, виявляють національну і релігійну терпимість, поважають традиції і культуру інших народів, є основним завданням освіти в сучасному суспільстві. Вирішення цього завдання можливе лише шляхом внутрішніх змін особистості, переорієнтації людей на духовні цінності.

Сучасні вчені (Е. Абдулін, Ю. Алієв, І. Бех, В. Дряпіка, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька та ін.) відзначають, що частиною глобальної духовної кризи, яку переживає людство сьогодні, є криза в галузі теорії і практики виховання. Ця криза проявляється на всіх рівнях: ціннісно-смысловому, цільовому, змістовому, технологічному, результативному. В зв'язку з цим відбуваються зміни освітніх парадигм, що відображено в державних нормативних документах. Так, у Законі України "Про загальну середню освіту" наголошується, що основою реформування загальної середньої освіти є реалізація принципу гуманізації освіти, методологічна переорієнтація навчання на розвиток особистості учня, визнання її самобутності й самоцінності, формування компетентності учня як загальної здатності до суспільної діяльності на основі знань, досвіду, системи цінностей, здібностей, набутих під час навчання.

Процеси духовного оновлення знаходять своє відображення у змісті уроків мистецтва і, зокрема, уроків музики в сучасній школі. Спілкування через художньо-естетичну діяльність в умовах навчально-виховного процесу стає одним з найефективніших засобів формування в учнівській молоді духовних цінностей. Однак вивчення практичного досвіду вчителів та аналіз програмно-методичного забезпечення мистецьких дисциплін дали змогу виявити деякі проблеми в організації навчання і виховання на уроках музики. Виникнення цих проблем пов'язане з неузгодженістю закладеного у музичному мистецтві потенціалу розвитку особистості, її здатності до художнього світосприйняття і

тими соціальними установками, які склалися у загальноосвітніх школах і педагогічній практиці загалом. Це породжує суперечності між: емоційно-образною природою музичних творів і раціонально-логічною освітньою парадигмою; необхідністю здійснення асоціативних міжхудожніх зв'язків і тематичним характером вивчення художніх творів відповідно до програм з “Музики”, що не сприяє цілісному осмисленню духовної цінності музичного образу. У зв'язку з цим проблема формування духовних цінностей школярів на уроках музики набуває особливого значення.

Відповідно до викладених вище тез очевидною є потреба підвищення ефективності музично-естетичного виховання перш за все учнів молодшого шкільного віку. Вона зумовлена тим, що цей вік є сензитивним для сприйняття духовних цінностей завдяки підвищеній у цей період емоційності, довірливості, відкритості, безпосередності і швидкому входженню у запропоновані ролі, потребі у нових враженнях, високій пізнавальній активності та інтересу до навколишнього світу.

Основу для вивчення проблеми духовних цінностей молодших школярів становлять дослідження відомих психологів (Л. Виготського, А. Леонтєва, С. Рубінштейна) та педагогів (Н. Ветлугіної, Д. Кабалецького, О. Мелік-Пашаєва, Б. Неменського). Вітчизняні та зарубіжні психологи (В. Зінченко, О. Киричук, В. Моляко, Р. Мей, А. Мілтс, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.) розглядають різні аспекти одухотворення особистості в процесі її розвитку.

Окремі аспекти формування духовних цінностей молодших школярів відображено в дослідженнях Н. Батюк, І. Бужини, О. Коваль, С. Жукова, Л. Прокоф'євої, О. Ростовського та ін. Однак системні педагогічні дослідження процесу формування духовних цінностей молодших школярів на уроках музики до цього часу не проводились.

Актуальність проблеми формування духовних цінностей молодших школярів на уроках музики, її недостатнє вивчення й зумовили вибір теми дисертації: **“Педагогічні умови прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає плану науково-дослідної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і є складовою колективної теми “Шляхи оптимізації навчально-виховного процесу у початковій школі” (номер реєстрації 0013P1203). Тема дисертації затверджена вченою радою університету (протокол №7 від 27 лютого 2001 року) і узгоджена в раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в АПН України (протокол № 9 від 23 листопада 2004 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики.

Об'єкт дослідження – музично-естетичне виховання молодших школярів у загальноосвітніх школах.

Предмет дослідження – процес прилучення молодших школярів до духовних цінностей та педагогічні умови його ефективної реалізації на уроках музики.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що ефективність прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики підвищиться, якщо:

– буде розроблено механізм прилучення молодших школярів до духовних цінностей, що впливає на пізнавальну, емоційну і діяльнісну сфери особистості;

– цей процес реалізовуватиметься за певних педагогічних умов (інтеграція міжхудожніх знань, вмінь і навичок учнів, організація навчально-виховного процесу на уроках музики з використанням аксіологічного та особистісно-діяльнісного підходів, стимулювання потреби молодших школярів у художньо-творчому самовираженні).

Відповідно до мети і гіпотези дослідження поставлено такі **завдання**:

1. На основі комплексного підходу уточнити зміст поняття “духовні цінності” й обґрунтувати механізм прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики.

2. Виявити критерії, показники і рівні сформованості у молодших школярів духовних цінностей у сфері мистецтва.

3. Визначити педагогічні умови ефективного прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики.

4. Удосконалити методикау прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики і розробити відповідні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз наукової літератури, систематизація і класифікація наукових положень з проблеми дослідження; синтез, узагальнення поглядів учених щодо змісту поняття “духовні цінності”; моделювання, проектування структури механізму й педагогічних умов прилучення молодших школярів до духовних цінностей; узагальнення педагогічного досвіду з проблеми прилучення молодших школярів до духовних цінностей;

емпіричні: опитування, бесіда, інтерв'ю для уточнення критеріїв і рівнів сформованості у молодших школярів духовних цінностей у сфері мистецтва; педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності педагогічних умов прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики; кількісна обробка та якісний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи; методи математичної статистики для обґрунтування достовірності й репрезентативності даних педагогічного експерименту.

Методологічною основою дослідження є:

– філософська концепція духовності (Є. Бистрицький, В. Малахов, С. Кримський, В. Федотова, С. Пролєєв);

– дослідження про місце мистецтва в системі духовної культури, його соціальні і духовні функції, про діяльнісну основу та соціальну детермінацію духовного розвитку особистості (М. Бахтін, М. Каган, А. Сохор та ін.);

– концептуальні положення психолого-педагогічних досліджень про закономірності розвитку особистості, її творчу активність як обов'язкову умову

динамічного саморозвитку (Л. Божович, В. Ванслов, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Л. Занков, А. Леонт'єв, Д. Ельконін та ін.);

– наукові дослідження в галузі художнього та музичного виховання, що визначають спрямованість педагогічного процесу у початковій школі, на уроках мистецтва, поєднаних головною метою – духовним розвитком особистості (Є. Абдулін, Ю. Алієв, Ш. Амонашвілі, О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Л. Горюнова, Л. Кондрацька, О. Олексюк, Г. Падалка, Г. Шевченко та ін.);

– сучасні наукові дослідження з педагогіки та психології про самоцінність особистості, про вільний, творчий її розвиток, про особистісні орієнтації у навчально-виховному процесі (Є. Бондаревська, І. Бех, М. Скаткін, О. Сухомлинська та ін.).

Етапи дослідження.

На першому етапі (2001-2002 рр.) досліджено стан сформованості духовних цінностей у молодших школярів; проаналізовано філософську, мистецтвознавчу, психолого-педагогічну літературу, а також дисертаційні дослідження з проблеми ціннісних орієнтацій учнів та вчителів музики початкової школи; уточнено зміст поняття “духовні цінності”; систематизовано концептуальні підходи щодо прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики.

На другому етапі (2002-2004 рр.) обґрунтовано механізм прилучення молодших школярів до духовних цінностей і визначено педагогічні умови його ефективного функціонування, розроблено методику цього процесу на уроках музики. Удосконалено критерії, показники та визначено рівні сформованості духовних цінностей у молодших школярів. Розроблено план і методику педагогічного експерименту, проведено дослідно-експериментальну роботу з учнями молодших класів загальноосвітніх шкіл.

На третьому етапі (2004-2005 рр.) завершено педагогічний експеримент, систематизовано та описано результати дослідно-експериментальної роботи. Здійснено узагальнення висновків, коректування основних ідей і наукових положень, літературно оформлено текст дисертації.

Експериментальна база дослідження. Основна експериментальна робота виконувалась на базі шкіл №№14, 24 м.Тернополя, шкіл №№267, 287 м.Києва, музично-педагогічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Всього дослідженням було охоплено 311 школярів, 82 студенти і 45 учителів музики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше:

– науково обґрунтовано сутність механізму прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики, який передбачає врахування домінуючої ролі емоційної сфери у сприйнятті творів мистецтва, рівня пізнавальних можливостей і творчих здібностей учнів цього віку, і спрямований на розвиток духовних потреб і почуттів, набуття елементарних навичок сприйняття мистецтва і знань про духовні цінності, розвиток творчої активності і реалізацію духовних сил і задатків;

– визначено педагогічні умови ефективного прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики, основними з яких є: інтеграція міжпредметних та міжхудожніх знань, умінь і навичок; організація навчально-виховного процесу на уроках музики з використанням аксіологічного та особистісно-діяльнісного підходів; стимулювання потреби творчої самореалізації молодших школярів у різних видах музичної діяльності.

Подальшого розвитку набули критерії (емоційно-емпатійний, когнітивно-раціональний, творчо-діяльнісний), інтегральні показники (світосприймання, світоосмислення, світовідношення) та рівні сформованості в молодших школярів духовних цінностей.

Практичне значення дослідження полягає у вдосконаленні методики формування у молодших школярів духовних цінностей на уроках музики та створенні методичних рекомендацій, які спрямовані на підвищення ефективності цього процесу; розробці і систематизації методичних засобів ефективного прилучення молодших школярів до духовних цінностей (сценаріїв уроків-диспутів, уроків-роздумів; музично-ілюстративних матеріалів; сценаріїв театралізованих вистав-концертів, обрядових дійств; проблемних ситуацій,

ігрових форм – ігр-інсценізацій; прийомів дитячої творчості зі створення казкових сюжетів, інших засобів комплексного впливу мистецтва). Матеріали дисертації можуть використовуватися вчителями на уроках музики, методистами, викладачами закладів педагогічної освіти, а також під час написання навчально-методичних посібників, підручників і програм.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у практику навчально-виховного процесу: загальноосвітніх шкіл № 14 (довідка № 11а від 03.03.2005 р.), № 24 (довідка № 190 від 05.12.2005 р.) м. Тернополя; загальноосвітніх шкіл №№ 1, 3, навчально-виховного комплексу “СЗШ №2-гімназія” м.Трускавця Львівської області (довідка № 501 від 29.12.2005 р.); спеціалізованих шкіл №№ 267, 287 та гімназії № 191 ім.П.Тичини м.Києва (довідка № 14 від 20.04.2004 р.). Методичні матеріали використовуються на заняттях з курсу “Основи музичного виховання з методикою викладання” на факультеті підготовки вчителів початкових класів та “Методика музичного виховання” в інституті мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 855 від 30.12. 2005 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки й рекомендації дослідження обговорювались на всеукраїнському науково-практичному семінарі “Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи” (Суми, 2003 р.), дев’ятій міжнародній науково-практичній конференції “Християнські цінності в культурі та освіті” (Острог, 2003 р.), всеукраїнській науковій конференції “Василь Барвінський в контексті європейської музичної культури” (Тернопіль, 2003 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції “Музична культура Західного Поділля” (Тернопіль, 2005 р.), всеукраїнській науковій конференції “Проблеми і перспективи наук в умовах глобалізації” (Тернопіль, 2005 р.), на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і молодих учених Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2002-2005 рр.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 8 одноосібних публікаціях, у тому числі 6 статтях у фахових виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (225 джерел) на 16 сторінках, а також 12 додатків на 76 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, основний текст займає 165 сторінок. Дисертація містить 5 таблиць, 35 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми дисертації, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання, гіпотезу і методи дослідження, розкрито його наукову новизну і практичну значимість, описано етапи, методологічну основу, експериментальну базу, апробацію й впровадження основних результатів.

У першому розділі дисертації **“Теоретичні аспекти проблеми прилучення молодших школярів до духовних цінностей”** розглянуто педагогічну сутність поняття “духовні цінності”, розкрито зміст і структурні компоненти прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики, теоретично обґрунтовано механізм і педагогічні умови цього процесу.

Аналіз поглядів науковців підводить до висновку про те, що поняття “духовні цінності” тривалий час ототожнювалось з поняттями “загальнолюдські цінності” або “релігійні цінності”. Насправді духовні цінності – поняття поліаспектне за своєю суттю та за втіленням у матеріалізованих формах. Духовні цінності – це специфічний вид цінностей, які максимально ідентичні сутнісним силам людини і сприяють її оптимальній самореалізації. Вони є основою гуманізації суспільних відносин, утвердження людини вищою цінністю в ієрархії цінностей. Духовні цінності – це орієнтири, що відіграють роль ідеалу, еталона, з'ясовують ставлення людини до навколишнього світу і регулюють її поведінку.

У молодшому шкільному віці духовні цінності мають свою специфіку, зумовлену віковими особливостями дітей, ступенем їх соціальної зрілості і

особливостями навчально-пізнавальної діяльності. Очевидно, що в цей період розвитку дитини ще рано говорити про повноцінне формування якостей особистості. Доцільно розглядати лише початковий етап формування – етап прилучення молодших школярів до духовних цінностей. Головне – створити умови для того, щоб учень став суб'єктом діяльності, тобто особисто прилучився до духовних цінностей, які викликають певні емоційні переживання. Такі умови потенційно закладені насамперед у різних видах мистецтв. Саме мистецтво, зокрема музика, може стати рушієм духовного зростання особистості молодшого школяра.

Викладені вище тези свідчать про доцільність обґрунтування механізму прилучення молодших школярів до духовних цінностей.

Згідно з традицією багатьох наукових дисциплін механізм розглядається як порівняно стабільна система, що регулює той чи інший процес і спрямовує його розвиток певним шляхом, заданим структурою механізму.

У концепції О.Олексюк¹ зазначено, що регуляція нормативної спрямованості духовного потенціалу особистості у сфері музичного мистецтва відбувається через такі механізми, як музично-естетичний тезаурус, оцінно-критична здатність смаку, естетичний ідеал, ціннісні орієнтації та світоглядні настанови. Підкреслено, що ці механізми не тільки пов'язані з емоційно-емпатійною, когнітивною і творчо-діяльнісною сферами особистості, а й передбачають активну участь у найважливіших константах духовності – Істини, Добра, Краси.

О.Ростовський² наголошує, що створення тезаурусу, нагромадження школярами музично-естетичного досвіду і виховання вмінь сприйняття автоматично не можуть забезпечити високого рівня осягнення музики. На його думку, потрібні умови, за яких цей тезаурус і досвід слухачів могли б актуалізуватися, необхідно включати до цього процесу духовний потенціал особистості, її творчі сили. Основний шлях формування музичного сприйняття

¹ Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді. – К.: КІПК, 1996. – 253 с.

² Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприйняття: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 248 с.

автор вбачає у збагаченні школярів художнім і емоційним досвідом, знаннями, вміннями та навичками, які є значущими для естетичного осягнення змісту музичних творів.

Наукові положення зазначених вище учених й інших відомих авторів слугували орієнтирами для обґрунтування механізму прилучення учнів до духовних цінностей.

У молодшому шкільному віці психічні процеси є емоційно забарвленими, тому розвиток емоційної сфери відіграє важливу роль у духовному розвитку дитини. Видатний педагог-гуманіст В.Сухомлинський відзначав, що пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї. Виходячи з такої особливості можна стверджувати, що першим у структурі механізму прилучення молодших школярів до духовних цінностей постає **емоційно-чуттєвий** компонент.

В основі адекватного та ефективного сприйняття, що сприяє духовному розвитку дитини, лежить набуття навичок прочитання виражальних засобів. Л.Столович підкреслює, що адекватність сприйняття мистецтва залежить від естетичної компетенції людини, яка виражає свої оцінки, від її художньої ерудиції. Отже, логічним є виділення **когнітивно-раціонального** компонента процесу прилучення молодших школярів до духовних цінностей. Основна функція когнітивно-раціонального компонента – забезпечити учнів знаннями про ті духовні цінності, які є найбільш значущими й актуальними для сучасного суспільства.

Одним із основних засобів та стимулів духовного розвитку дитини є її творча активність. Творчість у сфері духовного розвитку – це такий спосіб вирішення життєвих завдань, який дає змогу індивіду повністю розкрити свої духовні сутнісні сили, реалізувати природні задатки. Очевидною є необхідність виділення **творчо-діяльнісного** компонента процесу прилучення молодших школярів до духовних цінностей.

Таким чином, можна стверджувати, що процес прилучення молодших школярів до духовних цінностей ґрунтується на трьохкомпонентній структурі, яка послідовно реалізується за схемою: емоційно-чуттєвий, когнітивно-раціональний та творчо-діяльнісний компоненти.

З метою визначення комплексу педагогічних умов, необхідних для підвищення ефективності процесу прилучення молодших школярів до духовних цінностей, проаналізовано психолого-педагогічні дослідження й методичні розробки з цієї проблеми, державні документи і програми з предмета “Музика”.

Важливою для нашого дослідження є ідея взаємозв’язку видів мистецтв, яка ґрунтується на цілісності сприйняття навколишнього світу та творів мистецтва. Враховуючи психічні особливості учнів молодшого шкільного віку, педагоги та психологи рекомендують уже в перших-других класах виявляти зв’язки, що існують між окремими предметами, процесами та явищами. Можливість встановлювати у процесі сприйняття та художньої творчості вербальні, комунікативні, рухливі, зорові та слухові асоціації розвиває творчу уяву та робить сприйняття творів мистецтва більш глибоким та емоційним, а творчість молодших школярів різноманітнішою та більш усвідомленою. Знання, що засвоюються на міжпредметних та асоціативних міжхудожніх зв’язках, стають міцнішими та ґрунтовнішими, сприяють розвитку художньо-образного мислення, уяви та емоційної чуйності.

Отже, **першою педагогічною умовою** ефективного формування в молодших школярів духовних цінностей на уроках музики є інтеграція міжпредметних та міжхудожніх знань, умінь і навичок. Цю педагогічну умову буде реалізовано, якщо робота музиканта-педагога спрямовуватиметься на виховання в учнів здатності цінувати, розуміти, емоційно і свідомо сприймати музику в усій сукупності її зв’язків з життям і явищами духовної культури.

Друга педагогічна умова передбачає організацію навчально-виховного процесу на уроках музики з використанням аксіологічного та особистісно-діяльнісного підходів. Особливостями особистісно-діяльнісного підходу є:

ставлення педагога до вихованця як особистості, самосвідомого суб'єкта власного розвитку; організація діяльності дитини та переведення її в позицію суб'єкта пізнання, праці і спілкування (навчання вибору цілі, планування й організації діяльності, регулювання контролю, самоаналізу й оцінки результатів діяльності); орієнтація не тільки на засвоєння знань, а й способів цього засвоєння, способів мислення і діяльності (здатність дитини самостійно здобувати, засвоювати і використовувати знання).

Реалізація особистісно-діяльнісного підходу формування в молодших школярів духовних цінностей потребує розроблення такого змісту виховання, який охоплює не тільки знання про духовні цінності, а й знання та уміння, необхідні для усвідомлення мотивів власної поведінки і поведінки оточуючих, оцінювання будь-яких ситуацій, планування своєї діяльності відповідно до засвоєних цінностей.

Третя педагогічна умова ефективного прилучення молодших школярів до духовних цінностей полягає в стимулюванні потреби їхньої творчої самореалізації у різних видах музичної діяльності.

Організуючи творчість учня в умовах інтеграції різних видів музичної діяльності, слід пам'ятати, що під впливом оточення у дитини формується уявлення про себе, зміст якого визначатиме її поведінку, успіхи, можливості і бажання самовпливу. Проте реалізувати себе школяр може лише тоді, коли починає працювати над собою під впливом внутрішніх спонукань, усвідомлюючи власні потреби і цілі.

Ефективний розвиток творчої самореалізації молодших школярів передбачає певні організаційно-педагогічні дії з боку вчителя, зокрема: 1) прилучення учнів до музичного мистецтва та накопичення власного позитивного досвіду творчості у різних видах музичної діяльності з урахуванням особливостей молодшого шкільного віку; 2) сприяння становленню учня як суб'єкта творчості та утворенню позитивної "Я"-концепції; 3) забезпечення можливостей найповнішого прояву творчого потенціалу учня; 4) розуміння, прийняття і визнання проявів творчої

самореалізації учня, яка передбачає застосування у навчально-виховному процесі активних форм і методів, спрямованих на формування духовних якостей та сталого інтересу до пізнавальної музичної діяльності; 5) намагання вчителя на власному прикладі демонструвати творчі можливості людини та виконувати функцію тактовного й делікатного консультанта, залишаючи дитині свободу вибору.

У другому розділі дисертації **“Експериментальне дослідження процесу прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики”** описано рівні і критерії сформованості у молодших школярів духовних цінностей у сфері мистецтва, висвітлено результати педагогічної діагностики щодо проблеми дослідження, експериментально перевірено ефективність теоретично обґрунтованих педагогічних умов прилучення дітей до духовних цінностей на уроках музики в 3-4 класах, описано вдосконалену методику уроків музики.

Діагностика рівнів сформованості духовних цінностей у молодших школярів здійснювалась відповідно до визначених критеріїв. Емоційно-емпатійний критерій передбачає з'ясування інтенсивності переживання музики, орієнтації на духовно-ціннісне осмислення музичного образу. Цей критерій містить такі показники: характер емоційно-емпатійного реагування на музику; ступінь сформованості здатності до міжхудожніх (асоціативних) зв'язків. Когнітивно-раціональний критерій спрямований на визначення ступеня усвідомленості духовних цінностей у сфері музичного мистецтва і включає такі показники: ступінь інформованості про музичне мистецтво; розуміння смислу духовних цінностей; характер художньо-ціннісних орієнтацій. Творчо-діяльнісний критерій дає змогу виявляти рівень творчого самовираження учнів у музичній діяльності і містить такі показники: наявність інтересу до різних видів художньої діяльності; адекватність музичних суджень щодо змісту художніх образів; ступінь вираження потреби у самостійній музично-творчій діяльності.

Ґрунтуючись на ідеях М.Кагана про зміст ціннісного зв'язку суб'єкта і об'єкта та Н.Кордунової про рівні розвитку духовних цінностей особистості школяра, нами виділено такі інтегративні показники сформованості духовних цінностей молодших школярів у сфері музики: 1) світосприйняття – цілісне сприймання світу музичних цінностей; 2) світоосмислення – осмислення широкого спектру музичних цінностей; 3) світовідношення – готовність до самостійної творчої діяльності, реалізації елементів музичних цінностей у соціокультурному середовищі.

На основі розроблених критеріїв і показників, а також даних констатувального експерименту було охарактеризовано такі рівні сформованості духовних цінностей молодших школярів, як високий, середній та низький.

Високий рівень сформованості духовних цінностей у молодших школярів властивий групі, яку об'єднує розвинена здатність до елементарної гуманістичної взаємодії з навколишньою дійсністю. Про духовну активність школярів цього рівня свідчить наявність потреби в творчому самовираженні, спілкуванні з мистецтвом. Домінуючим видом емпатії в цій групі було емоційно-чуттєве прийняття цінності музичного мистецтва з усвідомленням її значущості. Школярі адекватно реагували на емоційно-ціннісний зміст музичних творів, могли обґрунтувати свою оцінку, розуміння моральних, естетичних категорій, використаних композитором для втілення ідеалів Істини, Добра, Краси.

Середній рівень характеризується достатнім рівнем розвитку емоційно-образної сфери. У відповідях і результатах художньої діяльності простежується обмеженість емоційно-чуттєвого прийняття цінності музичного мистецтва без належного усвідомлення їх значущості. У школярів цієї групи недостатньо розвинуті уміння диференціювати естетичні враження, відобразити у вербальній формі переживання. Вони надають перевагу розважальній музиці, що близька їхньому життєвому досвіду і не потребує аргументації у духовному

тезаурусі. Невеликим є запас моральних і естетичних категорій, слабо розвинуті навички музично-пізнавальної діяльності.

Низький рівень властивий школярам, які мають слабо розвинуті вміння емоційного реагування на художню інформацію і способи її інтелектуального осмислення. Обмеженість вербального запасу негативно позначається на естетичній оцінці музичного твору. При аналізі художніх творів спостерігається неточність у визначенні настрою, сконцентрованість на зорових образах, прагнення до наслідування. Поведінка учнів свідчить про те, що духовні цінності не спонукають їх до дії; такі діти не виявляють інтересу до музичної діяльності і не прагнуть до творчої самореалізації.

У ході констатувального експерименту було встановлено: духовний потенціал учнів молодших класів має неусвідомлений характер (від 20% до 25% учнів не могли визначити цікаві та доступні їм види “духовної діяльності”); близько 30% учнів мають низький рівень культури художнього сприйняття, яке має переважно емоційно неусвідомлений характер; більшість учнів є творчо пасивними, обрані ними види діяльності не потребують творчих зусиль (телевізійним передачам надають перевагу 57% учнів, традиційним іграм – до 91%); вихідний рівень художньо-творчого самовираження, відображений у творчих роботах, низький (у 75% учнів).

Результати констатувального експерименту та встановлення причин, що перешкоджають досягненню ефективності духовного розвитку учнів на уроках музики, дали змогу: а) уточнити зміст діяльності вчителя та учня на уроках музики з метою оптимізації процесу духовного розвитку учнів; б) конкретизувати педагогічні умови, необхідні для підвищення результативності духовного розвитку молодших школярів; в) визначити оптимальні шляхи та методичні засоби духовного розвитку молодших школярів на уроках музики; г) удосконалити прийоми, методи та форми роботи з урахуванням рівня пізнавальних можливостей, вікових, індивідуальних і творчих особливостей учнів молодших класів.

Зазначене свідчить про необхідність здійснення процесу духовного розвитку молодших школярів за спеціально розробленою нами методикою, яка ґрунтується на визначених у дисертації механізмі та педагогічних умовах прилучення молодших школярів до духовних цінностей. Перевірка ефективності запропонованих нововведень на уроках музики здійснювалась в ході пробно-пошукового та основного формувального педагогічного експерименту.

Концептуальні засади формувального етапу дослідно-експериментальної роботи ґрунтувалися на таких положеннях:

1. Виховання у молодших школярів духовних цінностей є регулювальною основою їх художнього розвитку в єдності всіх його складників (когнітивного, емоційного, поведінкового).

2. В умовах початкової музичної освіти стає можливим розширення діапазону духовних цінностей дітей завдяки зацікавленому ставленню їх до музики та інших видів мистецтв.

3. У процесі художньо-творчої діяльності молодших школярів на уроках музики формується комплекс індивідуальних властивостей і якостей, необхідних для розвитку духовних цінностей: творче сприйняття творів мистецтв, критичне оцінювання, емпатія, рефлексія, творча уява, фантазія, образне мислення, а також ініціативність, самостійність, самокритичність тощо.

4. Організація навчально-виховного процесу на уроках музики в молодших класах має бути спрямована на усвідомлення дітьми своїх духовних орієнтирів у сфері життєтворчості і реальних засобів їх досягнення.

5. Розв'язання окресленої дослідженням проблеми дасть змогу підвищити ефективність педагогічних впливів на розвиток духовних цінностей підростаючої особистості.

Вихідними педагогічними позиціями дослідно-експериментальної роботи були: узагальнення і систематизація образно-інформаційного фонду художнього знання; використання художніх мистецьких взірців (еталона художнього твору), усної і музичної народної творчості, в тому числі народних

пісень, інструментальної музики, народно-танцювального мистецтва, художньо-образної мови, фольклору, різнопланового навчального матеріалу з художньої літератури та образотворчого мистецтва.

Поетапне прилучення молодших школярів експериментальних груп до духовних цінностей здійснювалось за такими основними напрямками:

1. Стимулювання пізнавальної діяльності у процесі прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики.

2. Збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на основі міжхудожніх асоціативних зв'язків.

3. Активізація творчого самовираження молодших школярів у процесі інтеграції різних видів музичної діяльності на уроках музики.

Розробляючи методичні матеріали й проводячи уроки музики, ми виходили з того, що завдяки силі емоційної насиченості й впливу творів із різних видів мистецтв, застосуванню експресивних методів, узгодженості й послідовності засвоєння ключової теми розділу, а також конкретних занять, безпосереднього спілкування учнів з творами мистецтв, можна вирішити завдання прилучення молодших школярів до духовних цінностей. Спираючись на чинні програми, наші заняття гармонійно входили до єдиної дидактичної системи, яка являла собою виважене співвідношення різних форм організації навчально-виховної діяльності учнів.

Експеримент проходив упродовж 2002-2004 років. Головною базою основного формувального етапу були: школа № 14 м.Тернополя і школа № 267 м.Києва, де у формувальному експерименті було задіяно 31 і 35 учнів двох експериментальних груп та 30 і 33 учнів контрольних груп. Окремі пробно-пошукові експерименти здійснювались у школах № 24 м.Тернополя і № 287 м.Києва.

Статистична обробка отриманих даних дала змогу виявити певні тенденції і закономірності у формуванні духовних цінностей молодших школярів експериментальних груп і зіставити їх із результатами в контрольних групах.

Наведені у табл.1 дані характеризують рівні сформованості духовних цінностей школярів експериментальних і контрольних груп протягом експерименту. Отримані дані дають змогу зробити такі висновки.

Якщо вихідний стан в усіх групах, що брали участь в експерименті, характеризується низьким рівнем сформованості духовних цінностей, то в експериментальних групах зафіксовано значне збільшення кількості школярів із середнім рівнем сформованості вже на проміжному зрізі, а також кількості учнів із високим рівнем сформованості на підсумковому зрізі. Рівень сформованості духовних цінностей зростає і в контрольних групах школярів, але інтенсивність цього зростання в експериментальних групах значно вища, особливо між діагностичним і проміжним зрізами, коли вплив новації найбільший.

Таблиця 1

Порівняльні дані про рівні сформованості духовних цінностей учнів експериментальних і контрольних груп за педагогічними зрізами

Зрізи	Групи	Відносна кількість школярів трьох рівнів сформованості духовних цінностей		
		Високий	Середній	Низький
Початковий	ЕГ 1	0%	22,58%	77,42%
	ЕГ 2	3,23%	6,45%	90,32%
	КГ 1	6,67%	16,67%	76,67%
	КГ 2	6,06%	9,09%	84,85%
Проміжний	ЕГ 1	19,35%	54,84%	25,81%
	ЕГ 2	9,68%	45,16%	45,16%
	КГ 1	6,67%	33,33%	60,0%
	КГ 2	9,09%	18,18%	72,73%
Підсумковий	ЕГ 1	61,29%	32,26%	6,45%
	ЕГ 2	29,03%	70,97%	0,0%
	КГ 1	16,67%	43,33%	40,0%
	КГ 2	9,09%	27,27%	63,64%

З метою підтвердження того, що експериментальні і контрольні групи на підсумковому зрізі мають свою специфіку, зумовлену для експериментальних груп впливом впроваджених педагогічних умов формування духовних

цінностей, було здійснено статистичний аналіз на однорідність даних експерименту. Перевірено статистичну незалежність отриманих в експерименті вибірок, які проведені в експериментальних і контрольних групах.

Для отриманих емпіричних даних визначали значення статистичного критерію t :

$$t = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sqrt{\frac{(n_1 - 1)S_x^2 + (n_2 - 1)S_y^2}{n_1 + n_2 - 2}}} \sqrt{\frac{n_1 n_2}{n_1 + n_2}},$$

де t – показник достовірності для заданої довірчої ймовірності висновку; \bar{x} – середні значення оцінок для експериментальних і контрольних груп відповідно; $n_1 = 31 + 35 = 66$, $n_2 = 30 + 33 = 63$ – обсяг вибірок експериментальних і контрольних груп відповідно; $S_x = 1,82$, $S_y = 2,12$ – середньоквадратичні (стандартні) відхилення в експериментальних і контрольних групах відповідно.

Величина t при перевірці гіпотези має розподіл Стюдента з числом ступеня свободи $f = n_1 + n_2 - 2 = 127$. Для прийнятого рівня значущості $a = 0,01$ і $f = 127$ за статистичними таблицями $t_{f,a}$.

Підставивши в наведену формулу відповідні значення, дістаємо:

$$t_e = \frac{7.76 - 5.37}{\sqrt{\frac{(66 - 1) \cdot 1.82^2 + (63 - 1) \cdot 2.12^2}{66 + 63 - 2}}} \cdot \sqrt{\frac{66 \cdot 63}{66 + 63}} = 6.88,$$

що більше за $t_{f,a}$.

Отже, висунута гіпотеза про істотну відмінність вибірок для контрольних і експериментальних груп приймається з надійністю $p = 1 - a = 0,99$.

Висновки за результатами основного формувального експерименту:

1. Рівні сформованості духовних цінностей експериментальних і контрольних груп істотно відрізняються. Кількісно це підтверджується значно суттєвішим зростанням середньої бальної оцінки в експериментальних групах порівняно з контрольними групами, а також підвищенням бальності індивідуальної оцінки учнів.

2. Практична перевірка гіпотези про те, що результати вибірки для експериментальних і контрольних груп незалежні та істотно відмінні показала вірогідність цієї гіпотези з імовірністю $p = 0,99$. Це свідчить також про істотну відмінність рівнів сформованості духовних цінностей контрольних і експериментальних груп на підсумковому зрізі та підтверджує ефективність запропонованих педагогічних умов формування духовних цінностей молодших школярів.

Педагогічний експеримент показав, що прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики сприяло поглибленню знань про духовні цінності, формуванню художньо-ціннісних орієнтацій і потреб у спілкуванні з мистецтвом, а також прояву в музичній діяльності сформованих духовних якостей. Використання у процесі ігрового моделювання методів і прийомів розвитку міжхудожніх зв'язків, фантазії, уяви та культури музичного сприйняття було спрямоване на осмислення змісту духовних цінностей, "проживання" школярами різних емоційних станів, на розвиток творчого самовираження у процесі інтеграції різних видів музичної діяльності.

Результати, одержані після завершення формувального експерименту, свідчать про підвищення ефективності прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики за умов організації цього процесу на основі функціонування запропонованого механізму.

ВИСНОВКИ

Виховання учнівської молоді здійснюється в умовах соціально-політичних реформ і боротьби з такими негативними явищами, як втрата моральних і естетичних ідеалів та загальна духовна криза в суспільстві. Тому особливої актуальності набуває проблема духовного розвитку особистості школяра в сучасних соціокультурних умовах. Вона потребує посиленої уваги школи і суспільства в цілому, нових, нетрадиційних підходів до її розв'язання на рівні педагогічної науки і практики.

1. Доля підростаючого покоління значною мірою залежить від стабільного функціонування науково обґрунтованої системи виховання, яка визначає

орієнтири і дає чіткі настанови щодо розвитку духовної сфери, вищих духовних цінностей людини. З аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури випливає, що духовні цінності учнів молодшого шкільного віку – це орієнтири в їхній поведінці, що дають змогу оцінювати явища, мотиви і вчинки оточуючих людей та формують уміння і навички моральної поведінки. Важливою ланкою системи виховання духовних потреб і ціннісних орієнтацій молодших школярів є уроки музики.

2. Аналіз теоретичних досліджень, досвіду педагогів-практиків засвідчує, що в технологічному плані прилучення молодших школярів до духовних цінностей доцільно здійснювати на основі спеціально обґрунтованого з урахуванням особливостей цього вікового періоду механізму. Підвищення ефективності прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики досягається у випадку застосування механізму, структурованого на базі емоційно-чуттєвого, когнітивно-раціонального та творчо-діяльнісного компонентів.

3. Структурні компоненти процесу прилучення молодших школярів до духовних цінностей успішно функціонують у разі забезпечення певних педагогічних умов. Це – інтеграція міжпредметних та міжхудожніх знань, умінь і навичок; організація навчально-виховного процесу на уроках музики з використанням аксіологічного та особистісно-діяльнісного підходів; стимулювання потреби творчої самореалізації молодших школярів у різних видах музичної діяльності.

4. Дослідження підтвердило ефективність прилучення молодших школярів до духовних цінностей, що ґрунтується на педагогічних впливах, які забезпечують динамічний розвиток усіх структурних компонентів цього процесу. Проведене дослідження дало змогу розглянути проблему прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики з позицій особистісно-орієнтованої парадигми, в центрі уваги якої доброзичливе, гуманістичне ставлення до дитини, врахування і використання можливостей виховного впливу різних явищ музичної творчості і буття.

5. Внаслідок педагогічного експерименту визначено критерії і рівні сформованості духовних цінностей молодших школярів. Емоційно-емпатійний критерій включає показники: 1) характер емоційно-емпатійного реагування на музику; 2) ступінь сформованості здатності до міжхудожніх (асоціативних) зв'язків. Когнітивно-раціональний критерій містить показники: 1) ступінь інформованості про музичне мистецтво; 2) розуміння смислу духовних цінностей; 3) характер художньо-ціннісних орієнтацій. Творчо-діяльнісний критерій включає показники: 1) наявність інтересу до різних видів художньої діяльності; 2) адекватність музичних суджень про зміст художніх образів; 3) ступінь вираженості потреби в самостійній музично-творчій діяльності. Результати констатувального експерименту дали змогу визначити три рівні сформованості духовних цінностей у молодших школярів: високий, середній, низький.

6. У ході формувального педагогічного експерименту було розроблено методику прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики, спрямовану на формування таких особистісних якостей: художня ерудиція; культура художнього сприйняття, виражена в синтезі емоційної реакції на сприйнятий твір і системи знань про своєрідність мови і виражальні засоби різних видів мистецтв; художній смак; спрямованість художньо-ціннісних орієнтацій на вищі духовні цінності, активність творчого самовираження; комплекс знань, вмінь і навичок, що сприяє мобільності учнів під час засвоєння духовних цінностей.

7. Методика виховної роботи на уроках музики містить комплекс методів, що охоплюють процес прилучення молодших школярів до духовних цінностей, а саме: поглиблення знань молодших школярів про духовні цінності на уроках музики; активізація асоціативних зв'язків між художніми творами і життєвими переживаннями дитини; створення емоційно-чуттєвих ситуацій осягнення духовних цінностей засобами різних видів мистецтва; спонукання молодших школярів до вербального вираження музичних суджень; стимулювання творчого самовираження учнів у різних видах музичної діяльності (сприйняття,

виконавство, композиторство), а також через імпровізаційне входження в художній образ.

8. У дослідженні визначено етапність прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики. Результативність процесу прилучення молодших школярів до духовних цінностей відображається в динаміці культури сприйняття художніх творів, спрямованості художньо-ціннісних орієнтацій, активності художньо-творчої діяльності учнів.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми прилучення молодших школярів до духовних цінностей. Подальшої уваги дослідників потребують такі напрями цієї проблеми: педагогічні умови спільної діяльності початкової школи і позашкільних закладів з метою прилучення молодших школярів до духовних цінностей; взаємодія різних видів мистецтва у розвитку духовних цінностей молодших школярів; реалізація принципу наступності у формуванні духовних цінностей молодших школярів і учнів середніх класів; підготовка студентів музично-педагогічних факультетів до формування духовних цінностей молодших школярів.

Основні положення дисертації відображені у таких публікаціях:

1. Ороновська Л.Д. Духовність як чинник самовизначення особистості // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. – 2001. – №9. – С.110-114.

2. Ороновська Л.Д. Залучення учнів початкових класів до духовних цінностей на уроках музики: Методичні рекомендації. – Тернопіль: ТНПУ, 2003. – 48 с.

3. Ороновська Л.Д. Педагогічні умови ефективного залучення молодших школярів до духовних цінностей // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СДПУ ім. А. С.Макаренка, 2003. – С. 423-430.

4. Ороновська Л.Д. Розвиток творчої активності молодших школярів на уроках музики // Мистецтво та освіта. – 2003. – №4. – С. 55-57.

5. Ороновська Л.Д. Християнський аспект моралі в духовному розвитку молодших школярів // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: психологія і педагогіка. – 2004. – №5. – С. 250-258.

6. Ороновська Л.Д. Прилучення молодших школярів до духовних цінностей засобами музичного мистецтва: результати експерименту // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. – 2005. – №1. – С. 6-11.

7. Ороновська Л.Д. Феномен цінностей у музично-педагогічному процесі: теоретичний аспект проблеми // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. – 2005. – №5. – С. 189-192.

8. Ороновська Л.Д. Методика прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики: результати педагогічного експерименту // Проблеми і перспективи наук в умовах глобалізації. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль: ТНПУ. – 2005. – С. 141-145.

Анотація

Ороновська Лариса Дмитрівна. Педагогічні умови прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006.

Дисертація присвячена теоретичному обґрунтуванню й експериментальній перевірці механізму та педагогічних умов прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики. Здійснено аналіз проблеми формування духовних цінностей школярів на основі комплексного підходу з урахуванням генезису концептуальних поглядів учених-педагогів. Уточнено сутність поняття “духовні цінності” в контексті сучасної парадигми виховання та освіти.

Обґрунтовано особливості механізму початкового етапу формування духовних цінностей школярів на уроках музики. Цей період репрезентовано як етап прилучення дітей молодшого шкільного віку до духовних цінностей. Визначено педагогічні умови ефективного прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики, основними з яких є: інтеграція міжпредметних та міжхудожніх знань, умінь і навичок; організація навчально-виховного процесу на уроках музики з використанням аксіологічного та особистісно-діяльнісного підходів; стимулювання потреби творчої самореалізації молодших школярів у різних видах музичної діяльності. З урахуванням вікових особливостей уточнено критерії (емоційно-емпатійний, когнітивно-раціональний, творчо-діяльнісний), інтегральні показники (світосприймання, світоосмислення, світовідношення) та рівні сформованості в молодших школярів духовних цінностей.

Ключові слова: духовні цінності, педагогічні умови, механізм прилучення до духовних цінностей, критерії сформованості духовних цінностей.

Аннотація

Ороновская Лариса Дмитриевна. Педагогические условия приобщения младших школьников к духовным ценностям. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности: 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2006.

Диссертация посвящена теоретическому обоснованию и экспериментальной проверке механизма и педагогических условий приобщения младших школьников к духовным ценностям на уроках музыки. Осуществлен анализ проблемы формирования духовных ценностей школьников на основании комплексного подхода и с учетом генезиса концептуальных взглядов ученых-педагогов. Уточнена сущность понятия “духовные ценности” в контексте современной парадигмы воспитания и образования.

Духовные ценности – это специфический вид ценностей, которые идентичны сущностным силам человека и содействуют их оптимальной реализации. Они составляют основу гуманизации общественных отношений, утверждения человека высшей ценностью в иерархии ценностей. Духовные ценности – это ориентиры, выполняющие роль идеала, эталона. Они определяют отношение человека к окружающему миру и регулируют его поведение.

В младшем школьном возрасте духовные ценности имеют свою специфику, обусловленную возрастными особенностями, степенью социальной зрелости детей, особенностями их учебно-познавательной деятельности. Поэтому целесообразно ставить вопрос не о полноценном формировании, а лишь о приобщении младших школьников к духовным ценностям.

Научно обоснованы особенности механизма приобщения младших школьников к духовным ценностям на уроках музыки, который учитывает доминирование эмоциональной сферы при восприятии искусства и направлен на развитие духовных потребностей и чувств, приобретение элементарных навыков восприятия искусства и знаний о духовных ценностях, развитие творческой активности.

Установлено, что механизм приобщения учащихся начальных классов к духовным ценностям может эффективно функционировать лишь при наличии определенных педагогических условий.

Первое условие эффективного формирования у младших школьников духовных ценностей на уроках музыки связано с интеграцией искусствоведческих знаний. Деятельность педагога при этом должна быть направлена на воспитание в учащихся способности ценить, понимать и осмысленно воспринимать музыку в совокупности ее связей с жизнью и явлениями духовной культуры.

В основе второго условия лежит организация учебно-воспитательного процесса на уроках музыки с использованием аксиологического и личностно-деятельностного подходов. Реализация этих подходов требует разработки такого содержания воспитания, которое охватывает не только знания о

духовных ценностях, но и знания и умения, необходимые воспитаннику для осознания мотивов собственного поведения и поведения окружающих, оценки любых ситуаций, планирования своей деятельности в соответствии с усвоенными ценностями.

Третье условие эффективного приобщения младших школьников к духовным ценностям состоит в стимулировании их потребности в творческой самореализации в различных видах музыкальной деятельности. Следует учитывать, что под влиянием интеграции различных видов музыкальной деятельности формируется представление ученика о себе, содержание которого будет определять его поведение, успехи, возможности и желания. Но реализовать себя школьник сможет лишь тогда, когда начнет работать над собой под влиянием внутренних стимулов, осознавая собственные потребности и цели.

Для диагностики уровней формирования духовных ценностей младших школьников целесообразно использовать определенные критерии. Эмоционально-эмпатийный критерий предусматривает определение интенсивности переживаний музыкального произведения, духовно-ценностного осмысления музыкального образа. Когнитивно-рациональный критерий направлен на определение степени осознания духовных ценностей в музыкальном искусстве и зависит от информированности ученика о музыкальном искусстве, понимания им смысла духовных ценностей. Деятельностный критерий дает возможность определить уровень творческого самовыражения учащихся в музыкальной деятельности.

Кроме перечисленных критериев для определения уровней сформированности художественных ценностей выделены интегрированные показатели: мировосприятие, мироосмысление, мироотношение.

Ключевые слова: духовные ценности, педагогические условия, механизм приобщения к духовным ценностям, критерии сформированности духовных ценностей.

Annotation

Oronovska Larysa Dmytrivna. Pedagogical terms of junior pupils engaging in the spiritual values at music lessons. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in pedagogical sciences, speciality 13.00.07 – theory and methods of education (13.00.07). – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. – Ternopil, 2006.

Thesis devoted to theoretical bases and experimental verification of mechanism and pedagogical terms of junior pupils engaging in the spiritual values at music lessons. The thorough analysis of pupils' spiritual values development problem was carried out on complex approach basis and due to taking into account the genesis of scientists-pedagogues' conceptual ideas. The essence of such notion as “spiritual values” was specified in the context of modern paradigm of upbringing and education.

The peculiarities of mechanism of preliminary stage of pupils' spiritual values development at music lessons were investigated. This stage is represented as a stage of junior pupils engaging in the spiritual values. The pedagogical conditions of effective junior pupils engaging in spiritual values at music lessons, such as: integration of inter-subject and inter-artistic knowledge, abilities and skills in unified spiritual anthropology; organization of educational process at music lessons with the use of axiological method and method of personal activity; encouraging the necessity of creative self-realization of junior pupils in different types of musical activity were identified. The criteria of emotional-emphatic, cognitive-rational, creative-active were specified according to age peculiarities, as well as integral data (world vision, world analyzing, and attitude to the world) and the levels of spiritual values developed in junior pupils.

Keywords: spiritual values, pedagogical conditions, mechanism of junior pupils engaging in the spiritual values, criteria of developed spiritual values.

Підписано до друку 16.01.2006 р.
Формат 60x84/16. Друк RESO.
Папір друк. Умовн. друк. арк. 1,0
Замовлення № 177. Наклад 100 прим.

Видрук оригінал-макету:
редакційно-видавничий відділ Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
вул. М.Кривоноса, 2, м.Тернопіль, 46027